

DEN RØDE FARE

Politiovervågning af de danske kommunister og deres omgangskredse 1941-1943

Af Jacob Vrist Nielsen

Under besættelsesårene 1941-1943 anvendte politiet forskellige metoder til at lokalisere og overvåge kommunistiske netværk i Danmark. Overvågningen var ikke særskilt effektiv, men blev ikke desto mindre et redskab til at udvide statens kontrol over borgerne. Ved at analysere tidligere oversete kilder fremhæver artiklen nye perspektiver på et underbelyst aspekt af dansk politi- og besættelseshistorie.

Den 22. juni 1941 afleverede værnemagten i Danmark et “aide mémoire” om, at de ledende danske kommunister skulle interneres. Ordren kom samtidig med, at tyskerne indledte “Operation Barbarossa”, krigen mod Sovjetunionen. To måneder senere, den 22. august 1941, vedtog Rigsdagen “Kommunistloven”, som forbød kommunistiske organisationer og kommunistisk virksomhed med tilbagevirkende kraft.

I de følgende to år jagtede politiet kommunisterne, indtil besættelsesmagten i efteråret 1943 selv overtog ansvaret for anholdelserne. Eftersøgningen og pågribelsen af kommunisterne fik høj prioritet, og dansk politi iværksatte et omfattende overvågningsapparat. Kommunisterne gik under jorden, hvor de indledte modstandskampen mod besættelsesstyrkerne, så det var primært deres omgangskredse, som politiet overvågede. Politiet holdt huse under observation og skyggede kommunisternes familie, venner og bekendte. Politiet gennemlæste telegrammer, aflyttede telefoner, affotograferede breve, og betjentene gennemrodede skraldespande for at finde informationer, som kunne lede dem på sporet af kommunisterne. Det er denne overvågning, som nærværende artikel undersøger.

Den analytiske ramme for artiklen er overvågning og krig. Den britiske medieforsker Jill Hills har argumenteret for, at telekommunikationens udbredelse ændrede forholdet mellem borgere og stat. Myndighederne frygtede, at den transnationale – og dermed grænseoverskridende – kommunikation kunne føre til øget opposition og økonomiske tab og reagerede med systematisk overvågning. Hun viser desuden, at krige har spillet en afgørende rolle i at udvide overvågningen af borgerne, og at overvågningspraksisser hurtigt breder sig. I begyndelsen af 1. Verdenskrig koncentrerede den britiske overvågning sig eksempelvis om spionage: “But it soon became evident that censorship could be used for a wider purpose”.¹ Den britiske efterretningsforsker Christopher Andrew har også argumenteret for, at det i begyndelsen af 1. Verdenskrig for briterne primært handlede om at overvåge tysk spionage, men i slutningen af krigen drejede det sig mest om at bekæmpe indre trusler, som eksempelvis arbejderuroligheder. Overvågningen fortsatte i mellemkrigstiden og blev forbilledet for den mere omfattende overvågning under 2. Verdenskrig.²

Det er velkendt, at det danske politi overvågede kommunisterne, både før, under og efter besættelsen. Torben Jano har i en artikel i *Arbejderhistorie* undersøgt de metoder, politiet benyttede i overvågningen af DKP i perioden 1932-1941, hvor DKP gik fra at være repræsenteret i Rigsdagen til at være et ulovligt parti.³ Og PET-kommissionen undersøgte blandt andet PET’s overvågning af DKP under Den kolde krig.⁴ Men der findes ingen egentlige undersøgelser af overvågningen af kommunisterne efter juni 1941 og før Den kolde krig, selv om enkelte historikere har vist, at politiet overvågede Aksel Larsens familie i 1941 og 1942. Historikerne er dog uenige om omfanget og karakteren af overvågningen. Kurt Jacobsen skriver eksempelvis, at overvågningen af Aksel Larsen-familien var meget omfattende og professionel.⁵ Jørgen Grønvald Laustsen mener derimod, at overvågningen foregik på en: “tilfældig, højst usystematisk måde”.⁶ På samme tvetydige vis forklarede rigspolitichef Thune Jacobsen efter befrielsen, at regeringen og politiet bevidst forsøgte at forhindre tilfangetagelsen af kommunisterne.⁷ Kommunisten og medstifteren af Frihedsrådet Børge Houmann hævdede derimod, at regeringen og politiet gik til opgaven med en grundighed, som ikke en gang Gestapo forventede, og han mente, at interneringerne var et: “beskidt eksempel på det gnidningsløse samarbejde mellem tyske nazister og danske myndigheder”.⁸

Denne artikel undersøger, hvordan politiet rent praktisk udførte kommunistovervågningen i besættelsesårene 1941-1943. Derudover undersøger artiklen omfanget, karakteren og udbyttet af overvågningen. Artiklen argumenterer for, at overvågningen var meget omfattende, men at den var ineffektiv, og at det sikkerhedspolitiske udbytte af overvågningen var minimalt. Men

overvågningen handlede om mere end blot at anholde kommunisterne, og den blev legitimeringsgrundlaget og påskuddet for en langt bredere og mere generel overvågning.

Artiklen har fire overordnede afsnit. Efter en introduktion til kildematerialet undersøges i første afsnit den generelle registrering af kommunisterne. I andet afsnit behandles den fysiske overvågning. I tredje afsnit analyseres den elektroniske overvågning, og i det fjerde og afsluttende afsnit diskuteres overvågningsens effektivitet.

Kilderne

Artiklens empiriske grundlag består primært af arkivmateriale fra Statsadvokaten for særlige Anliggender, herunder politirapporter, telegrammer, telefonaflyttningskartoteker og breve. Langt de fleste af disse kilder er ikke benyttet før. De giver en unik indsigt i politiets overvågningspraksis og dets operationelle prioriteringer, hvilket ikke er undersøgt nærmere i den pågældende periode. Derudover inddrages supplerende materiale fra PET, Post- & Telegrafvæsenet, Justitsministeriet, Rigsadvokaten og Ministeriet for Offentlige Arbejder, der blandt andet dokumenterer de interne procedurer ved overvågningen. En central styrke ved kildematerialet er dets detaljerighed, som gør det muligt at rekonstruere konkrete overvågningsaktiviteter. Disse detaljer tilføjer nye empiriske bidrag til forståelsen af politiets arbejde og afslører praksisser og udfordringer, der ikke har været belyst i den eksisterende forskning. Kilderne giver et indblik i statens teknologiske og organisatoriske muligheder for overvågning under krigen. Samtidig belyser kilderne de strategiske overvejelser, der lå bag prioriteringerne i overvågningen, men også de utilsigtede konsekvenser.

Et potentielt problem ved kildematerialet er, at det er lavet af danske myndigheder, som var forpligtet til at dokumentere deres politiindsats over for besættelsesmagten. Det kunne muligvis få dem til at overdrive, hvor succesfuld jagten på kommunisterne var for at vise politiets effektivitet. Samtidig reflekterer politiet sjældent kritisk over dets egne metoder eller den kontekst, hvori oplysninger blev indsamlet, hvilket kan gøre det vanskeligt at vurdere overvågningsens effektivitet fuldt ud. Arkivmaterialet kan desuden være ufuldstændigt, enten som følge af bevidst udradering eller utilsigtet tab af dokumenter over tid.

Disse problemer er generelle i historieforskningen og forsøges minimeret ved en kildekritisk tilgang og ved at inddrage materiale fra flere forskellige kilder.

Kontrol af kommunismen

Da 2. Verdenskrig brød ud, etablerede Udenrigsministeriet og Ministeriet for Offentlige Arbejder en uofficiel overvågningsinstitution kaldet "Telegrafcensuren" eller "Afdeling C". Denne institution opererede uden dommerkendelser og havde til formål at overvåge telefonsamtaler og telegrammer på Post- & Telegrafvæsenets (P&T's) netværk, som omfattede samtaler og telegrammer til udlandet og mellem landsdelene.⁹ Selv om overvågningen i starten var rettet mod de politiske yderligtgående, udviklede den sig hurtigt til en bredere kontrolfunktion, der kom til at omfatte jøder, systemkritikere, politikere, forskere, modstandsmænd og helt tilfældige danskere.¹⁰

Aftaler mellem chefen for Sikkerhedspolitiet og generaldirektøren for P&T sikrede, at Statstelefonen (fra 1943 Rigstelefonen) og landets telegrafcentraler ydede fuld bistand til politiets overvågningsaktiviteter.¹¹ Overvågningen var ikke blot en passiv registrering af korrespondancer, men en aktiv udvidelse af statens kontrolmekanismer. Det københavnske politi pressede også på for at få øgede overvågningsmuligheder ved krigsudbruddet.¹² Men efter at have overvejet sagen grundigt afviste Justitsministeriet, fordi overvågningen ville blive for vidtgående.¹³ Det lykkedes imidlertid Opdagelsespolitiets chef, po-

Gruppebillede af internerede kommunister i Hørslevlejren i tidsrummet august 1941 til 29. august 1943. Foto: Jesper Vang Hansen/Frihedsmuseet

litiinspektør Eivind Larsen, som i 1941 blev departementschef i Justitsministeriet, at lave en direkte aftale med Telegrafcensuren. Så uden Justitsministeriets accept fik politiet alligevel alle de oplysninger, det havde brug for.¹⁴ Udviklingen viser, hvordan en nødsituation kan blive en katalysator for udvikelsen af statslig overvågning.

På baggrund af mange års overvågning og registrering af kommunisterne vidste politiet, hvem det skulle gå efter i sommeren 1941. Københavns Politilånte desuden besættelsesmagten en redegørelse med oplysninger om kommunisterne i Danmark. Den blev lagt til grund for den interneringsliste med 63 navne, heriblandt navnene på de tre folketingsmedlemmer, besættelsesmagten afleverede den 22. juni.¹⁵ Det tyske politi i Danmark havde også selv intensiveret overvågningen af de danske kommunister i månederne forinden.¹⁶ Nationale interesser og tyske krav forstærkede således gensidigt hinanden.

Departementschefen i Justitsministeriet, Eivind Larsen, skrev til landets politimestre om de tyske krav, men udvidede dem i samme ombæring, så: "enhver Person, hvis Adfærd i øvrigt er mistænkelig", også skulle anholdes.¹⁷ Mange af kommunisterne blev bogstaveligt talt taget på sengen den 22. juni, hvor de blev vækket af politiet, som tog dem med. I alt anholdt politiet 336 danske kommunister og 150 russiske statsborgere de følgende to måneder. Interneringsgrundlaget var imidlertid så spinkelt, at 220 af de danske kommunister hurtigt blev løsladt igen.¹⁸ De fik dog at vide, at de skulle afholde sig fra alle former for kommunistisk virksomhed og møde: "til Kontrol hos Politiet en Gang ugentlig".¹⁹ Kommunisterne gjorde også opmærksom på, at regeringen var ude med det store net, da den begyndte kommunistinterneringerne. Det kommunistiske illegale skrift *Politiske Maanedsbreve* bragte den 31. august 1941 en liste over kommunister, som var blevet interneret den seneste tid, men fabriksinspektør Hakon Jarner: "mangeaarigt medlem af Det radikale Venstre" var også på listen, og hans radikale baggrund havde åbenbart: "ikke hindret regeringen i at indespærre ham, mistænkt for kommunisme".

Politiet anholdt folketingsmedlem Martin Nielsen i sit hjem om morgenen den 22. juni 1941. Folketingsmedlem Alfred Jensen blev samme dag anholdt på Samsø, hvor han havde holdt en tale aftenen før. Da han og betjentene ankom til Københavns Hovedbanegård, stak han imidlertid af fra sin politieskorte, og sammen med Aksel Larsen, Børge Houmann, Ib Nørlund og Thorkild Holst blev han en del af DKP's illegale ledelse.²⁰ DKP's påtvungne illegalitet blev derfor også begyndelsen på den mere organiserede modstandskamp i Danmark, og politiets og regeringens kamp mod kommunismen var derfor samtidig en kamp mod den spirende modstandsbevægelse. Til at hånd-

tere de mange kommunistisager og foretage overvågningen og eftersøgningen af kommunisterne blev der etableret en særlig afdeling under Københavns Politis Afdeling D: "Afdeling DK", hvor K'et stod for "kommunister".²¹ I efteråret 1942 blev afdelingen kraftigt udvidet, fordi besættelsesmagten, som ellers var tilfreds med samarbejdet med politiet og mente, at der havde været: "smukke Resultater" i kommunistisagerne, stillede krav om forøget politiindsats mod kommunismen.²²

Den fysiske overvågning

Politiet fulgte typisk den samme eftersøgningsprocedure: Først besøgte politiet den eftersøgte kommunist adresse et par gange, ligesom politiet forhørte sig hos familie og venner. Derefter satte politiet hjemmet under observation et par dage og begyndte sporadisk at skygge familiemedlemmer. Først derefter gik politiet til retten og fik kendelser til at overvåge telefonsamtaler, telegrammer og breve til og fra den eftersøgte og dennes familie og venner.²³

Som nævnt i indledningen er der uenighed blandt historikerne om politiovervågningens effektivitet. De forskellige tolkninger er baseret på overvågningen af Helga Kastoft, hustruen til partiformand Aksel Larsen. Der er derfor god grund til at undersøge denne overvågning nærmere. Politiet mødte op på Aksel Larsens adresse den 22. juni, men han var i sommerhus i Vestjylland med konen. Derfor tog politiet sammen med besættelsesmagten ud i sommerhuset.²⁴ Men Aksel Larsen havde taget flugten fra sommerhuset på en stjålet cykel. Politiet opsøgte også Larsen på hjemmeadressen den 23. juni, hvor de også prøvede at finde ham i Rigsdagen og igen den 24. juni.²⁵ Den 24. juni overvågede politiet desuden Aksel Larsens bolig. Politiet måtte imidlertid opgive overvågningen, da en lille pige i nabolaget afslørede betjentene og begyndte at tale til dem om Helga Kastoft.²⁶

Den 16. juli 1941 genoptog politiet den fysiske overvågning af Kastoft, som løb over fem dage. Tre kriminalbetjente udførte overvågningsopgaven. Den første observation begyndte ved bopælen onsdag den 16. juli, kl. 10.00. To kriminalbetjente fulgte efter Helga Kastoft, mens hun cyklede ind til Rådhuspladsen, hvor hun ifølge observationsrapporten ringede fra en telefonkiosk. Det meste af dagen tilbragte hun i sin forretning, en boghandel, indtil hun kl. 19.20 kørte ud til en lejlighed på Nørrebrogade, hvor hun stadig var, da betjentene indstillede overvågningen kl. 22.30. Dagen efter, torsdag den 17. juli, cyklede en kriminalbetjent ud til Aksel Larsens bopæl kl. 7.00. Men han konkluderede, at Helga Kastoft: "tilsyneladende" slet ikke var der. Han ventede uden for hjemmet et par timer, inden han fortsatte videre til hendes forretning, hvor hun heller ikke var. Betjenten indstillede derfor: "Observa-

Kommunisterne blev ofte beskyldt for at være antidemokrater, men tilfangetagelsen af folketingsmedlem og partiformand Aksel Larsen kunne kommunisterne bruge i propagandaøjemed. Her vender han hjem fra kz-lejr og ankommer til Rigsdagen 5. maj 1945. Ukendt fotografi/ABA

tionen” kl. 10.30. Senere på dagen, kl. 17.30, begyndte overvågningen igen. To kriminalbetjente noterede, at Kastoft besøgte en person på Hvidkildevej i fem minutter, hvorefter hun tog hjem og blev der resten af aftenen.

Den næste dag, fredag den 18. juli, begyndte overvågningen kl. 8.00, men der var hun: “tilsyneladende” heller ikke hjemme, så betjentene tog ud til forretningen, hvor hun dukkede op kl. 10.30. Om aftenen forlod hun forretningen og besøgte forskellige venner. Betjentene indstillede observationen kl. 2.00. Lørdag den 19. juli begyndte betjentene overvågningen kl. 7.30. Det meste af dagen tilbragte hun i boghandelen. Betjentene rodede igennem skraldespande i nærheden af butikken, og de bemærkede, at en af medarbejderne smed et iturevet brev ud. “Under diskret form” undersøgte de to kriminalbetjente brevet, som de fik delvist sammenstykket: “ring ikke oftere – det er for farligt. Giv Langsøe Beskeden med tilbage”. Overvågningen blev afbrudt kl. 23.00. Den sidste observationsdag, søndag den 20. juli, begyndte overvågningen kl. 8.00: “men det kunde ikke konstateres, om hun var hjemme”, så efter at have ventet forgæves uden for hendes hjem i tre timer, afbrød betjentene overvågningen.²⁷

Efterretningsvirksomhed består normalt af tre led: Indsamling af informationer, bearbejdning af informationerne, så de bliver til efterretninger, og dis-

tribution af efterretningerne. Men formentlig fordi politiet var så overbebyrdet med arbejde, havde det ikke tid til at bearbejde overvågningsmaterialet om Helga Kastoft. Først tre måneder efter overvågningen, i midten af oktober 1941, begyndte politiet at behandle de indsamlede informationer, og det satte skub i sagen. Politiet fik fornyet fokus på Helga Kastoft og indhentede en kendelse til at aflytte hendes og Aksel Larsens telefoner i hjemmet og i boghandelen og til at overvåge deres breve og telegrammer.²⁸ Politiet nærstuderede observationsrapporterne fra den fysiske overvågning og undersøgte, hvem hun havde besøgt de pågældende dage. Igennem folkeregisteret erfarede politiet, at den person, hun havde besøgt i fem minutter på Hvidkildevvej den 17. juli, var hendes bror. Politiet ræsonnerede, at broderen måske var: "mellemled" mellem Larsen og hustruen, og at hans adresse måske var dækadresse for Larsens post.²⁹ Så politiet fik en retskendelse til at overvåge post og telegrammer til og fra broderen.³⁰

Politiet fik også en kendelse til aflytte telefonen og overvåge post og telegrammer fra en af medarbejderne i boghandlen, Elin Langsøe, som var nævnt i det sammenstykkede brev. Kendelsen gjaldt også hendes far.³¹ Aflytningskendelserne gjaldt kun samtaler på KTAS' net. Det kan skyldes, at aflytningerne på Statstelefonens net blev foretaget efter aftale med Telegrafcensuren og uden kendelse. Aksel Larsen figurerede allerede på aflytningslisten inden den 22. juni. Politiet foretog også en: "diskret Undersøgelse" af en kommunistisk kvinde, som stod i: "ret livlig Brevforbindelse" med Helga Kastoft, og politiet fik en kendelse til at overvåge hendes breve og telegrammer.³² Den 23. oktober vendte betjentene desuden tilbage til Helga Kastofts boghandel og rodede i skraldespandene, hvor de igen fandt resterne af et brev, de prøvede at sammenstykke.³³ Politiet begyndte også at interessere sig for Larsens økonomi og fik en kendelse til at få udleveret oplysninger om transaktioner fra Kastofts konto fra de forløbende tre måneder.³⁴ De fleste af kendelserne til at overvåge Aksel Larsens familie og venner blev løbende fornyet det følgende år, og politiet fik også nye retskendelser til at overvåge breve og telegrammer fra personer, som formodedes at skjule Larsen.³⁵ I et tilfælde troede politiet også, at det måske havde heldet med sig. I en fotokopi af et brev fra konen til Aksel Larsens forældre stregede politiet under i brevet, at konen var i godt humør, fordi hun troede: "at Aksel kommer Hjem i 1942".³⁶ Sådan kom det dog ikke til at gå. Efter mere end et års eftersøgning lykkedes det politiet den 5. november 1942 at fange Aksel Larsen, ikke på grund af overvågningen, men fordi en anden kommunist angav et af hans skjulesteder.³⁷ Allerede dagen efter anholdelsen og: "forinden Fremstilling i Retten havde fundet Sted", blev Larsen overført til tysk arrest i Vestre Fængsel.³⁸ Det havde det danske politi det dog tilsyneladende fint med, og politiet må have vurderet, at det havde

gjort en eksemplarisk indsats for at fange Aksel Larsen. Så politiet lagde eftersøgningssagen på Aksel Larsen frem til frit skue på Politigården: "i en Mappe paa Hylden for Interesserede", så alle de betjente, som ikke selv havde været med i jagten på kommunistlederen, kunne læse om eftersøgningen.³⁹

Overvågningen af Aksel Larsen-familien stoppede dog ikke, fordi Larsen nu sad indespærret. Politiet fortsatte med at overvåge hans og forældrenes post.⁴⁰ Sagen viser, at overvågningen handlede om mere end blot at anholde de eftersøgte kommunister. Målet med overvågningen var også at kortlægge netværk, og politiet interesserede sig indgående for de eftersøgte omgangskredse. I de overvågede breve var det ofte navne på omtalte personer, politiet understregede.⁴¹ Nogle gange var det også en bevidst strategi ikke at anholde kommunisterne, selv om politiet havde mulighed for det, men i stedet fortsætte overvågningen for at kunne spore deres forbindelser.⁴²

I stort set ingen af kommunistisagerne overvågede politiet nogen i døgn-drift. Overvågningen foregik altid: "lejlighedsvist" eller: "periodevist".⁴³ Strategien lader således til at have været at fange flest kommunister hurtigst muligt og så først derefter prioritere og målrette overvågningsindsatsen. I oktober 1941 var der kommet mere ro på, og politiet kunne genoptage det egentlige efterforskningsarbejde, blandt andet behandlingen af overvågningsmaterialet mod Aksel Larsen. Den fysiske overvågning fortsatte dog på samme tilfældige måde. Det fremgår blandt andet af eftersøgningen af den russiskfødte jøde Pejsa Majew i 1943. Pejsa Majew var registreret i Statsadvokaten for særlige Anliggendes eftersøgningskartotek, hvor der står, at han: "Skal anholdes til tysk Arrest".⁴⁴ Politiet formodede, at han var sabotør og spillede en afgørende rolle i det illegale arbejde. Hans navn dukkede op i flere breve og dokumenter hos andre anholdte sabotører, og politiet fandt sprængstof i en lejlighed, Pejsa Majew havde lejet under falsk navn.⁴⁵ Så han var vigtig at få fanget, men der var ingen systematik i kontrollen. Politiet mødte op på Majews adresse i København 10 gange i de første otte måneder af 1943, men han var gået under jorden, så politiet fandt ham ikke i hjemmet. Politiet prøvede også at finde ham flere gange hos hans tre brødre, moderen, svogeren og hans arbejdsgiver, som det også aflyttede, men det førte heller ikke til en anholdelse. Tre gange overvågede to betjente også: "Hovedbanegaarden for at søge eftersøgte mellem de rejsende", men også uden held.⁴⁶ Det lykkedes aldrig politiet at fange ham. Det tyske feltgendarmeri fangede ham til gengæld ved et tilfælde under en razzia på et sprængstofsager den 17. september 1943. Først under afhøringerne fandt det ud af, hvem han var. Ved tysk krigsret blev han idømt 3,5 år i tugthus for: "Feindbegünstigung".⁴⁷

Den elektroniske overvågning af kommunisterne

Ud over aflytningsaftalen med telegrafcensuren, hvor politiet kunne aflytte samtaler på P&T's net uden dommerkendelser, aflyttede politiet også regionale samtaler på KTAS' net på Sjælland og Amager. I Statsadvokaten for særlige Anliggendes arkiv er der bevaret et aflytningskartotek.⁴⁸ Kartoteket er registreret som: "Telefonkort for DK-sager 1941-1943". Aflytningerne var accepteret og sanktioneret af Justitsministeriet, og departementschef Eivind Larsen omtalte overvågningen som: "den særlige Kommunistaflytning".⁴⁹ Kartoteket består af to æsker med cirka 1.500 kort med telefonnumre og navne på personer i Storkøbenhavn. Aflytningerne blev foretaget på Politigården på KTAS' net. Formentlig blev aflytningerne etableret i forbindelse med kommunistinterneringerne i sommeren 1941.

Der er mange prominente kommunister i kartoteket, såsom Aksel Larsen, Alfred Jensen, Mogens Fog, Ib Nørlund, Martin Andersen Nexø og Hans Scherfig. Men selv om det er et kartotek over overvågede kommunister, er der også kendte nazister i kartoteket, såsom Børge Bryld, H.C. Bryld, redaktør ved *Fædrelandet*, Steen Rasmussen, og orlogskaptajn og stabsleder i DNSAP, Svend Kofoed Wodschow. Desuden er DNSAP's stabskontorer og driftskontorer og en af telefonerne fra den tyske værnemagt på kortene. Det er muligt, at kartoteket er påbegyndt som et kartotek over kommunister, men det er blevet udvidet undervejs. Flere modstandsmænd og tysklandskritikere er også havnet i kartoteket, blandt andet nationalmuseets direktør, Poul Nørlund, redaktør Ole Kiilerich og juristen og redaktøren af *Stud. Jur.*, Bo Bramsen. Professor Hal Koch er også havnet i kartoteket. Derudover er der læger, frisører, hospitaler, butikker og meget mere registreret. Det peger på, at kommunisterne var påskudt for en mere generel overvågning, og det var ikke meget, der skulle til, før politiet registrerede en person i kommunistkartotekerne. En forkert bemærkning, et forkert job eller et forkert bekendtskab var nok til at havne i kartotekerne, hvilket åbnede op for overvågning.⁵⁰

Kortene i kartoteket er sorteret efter telefoncentraler i KTAS' område og enkelte steder er der tilføjet uddybende bemærkninger ved siden af navnet, såsom: "Kendt som kommunist" eller: "Vedr. Sabotøren Pejso Majev. Se Samtale med Øbro 9549 og en ikke-identificeret Person ved Navn Harry".⁵¹ Den sidste bemærkning indikerer, at politiet også havde et arkiv med aflyttede telefonsamtaler. På de fleste af kortene er der desuden anført en eller flere datoer, og enkelte gange er der også en kort bemærkning ved siden af datoen, eksempelvis: "Samtale ang. Køb af Ejendom", "privat Samtale med Frk. Langsø", "To Børn taler om deres Lektier" eller: "Klara Jensen ringer til Kjøleforretningen Hilde og beklager sig over en Patient". Som citaterne viser, var det

ikke de store trusler, politiet fik afværget med overvågningen. Til gengæld fik betjentene et godt indblik i dagligdagsproblemerne under besættelsen.

Overvågningens effektivitet

Som nævnt argumenterer Jørgen Grønvald Laustsen for, at overvågningen af Helga Kastoft foregik amatøragtigt og uprofessionelt, og han vurderer, at politiet formentlig kunne have fanget Aksel Larsen tidligere, hvis det havde intensiveret overvågningen.⁵² Laustsen baserer sin konklusion på den tilfældige og usystematiske måde, politiet udførte den fysiske overvågning. Kurt Jacobsen derimod hævder, at overvågningen var meget omfattende og systematisk. Han overser tilsyneladende kronologien og den lange periode, hvor sagen lå helt stille, og baserer sin konklusion på de mange forskellige overvågningstiltag, som politiet løbende iværksatte.

Det er meget tydeligt, at overvågningen var usystematisk og ikke særlig effektiv, selv om den var omfattende. Larsen-familien blev overvåget igennem lang tid, men i sidste ende var det angiveri, som førte til anholdelsen af Larsen, og sådan var det i de fleste kommunistisager. En anholdt kommunist førte til flere. Det er muligt, at Laustsen har ret i, at politiet kunne have pågrebet Larsen tidligere, hvis betjentene havde overvåget hustruen og familien i døgn-drift. Men det er også muligt, at politiet ville have overvåget dem forgæves i flere måneder. Den fysiske overvågning var, som Laustsen jo også selv påpeger, uprofessionel, og når et lille barn kunne afsløre overvågningen, kunne voksne mennesker, som allerede var opmærksomme på muligheden for overvågning, givetvis også. Som det fremgik af det iturevne brev i skraldespanden, blev Larsen-familien hurtigt opmærksom på, at politiet overvågede dem. Politiet ville så have spildt mange ressourcer, som det kunne have brugt på at anholde andre kommunister.

Det er en velkendt problemstilling, at det kræver mange ressourcer at foretage overvågning. Som Justitsministeriet forklarede til Den parlamentariske kommission efter krigen, krævede overvågningen af kommunisterne: "Indsats af et betydeligt Personale, vanlig til Telefonaflytning og Brevcensur" samt til: "Observationer navnlig af de Eftersøgte Paarørende".⁵³ Samtidig er det også et velkendt problem, at det er meget ressourcekrævende at bearbejde de indsamlede informationer fra overvågningen og gøre dem til anvendelige efterretninger. Historiker Regin Schmidt har vist, at PET under Den kolde Krig ikke altid havde mulighed for at bearbejde de aflyttede telefonsamtaler, og informationerne fra overvågningen blev derfor ikke altid benyttet.⁵⁴ Det samme har den svenske historiker Jenny Langkjaer vist om det svenske sikkerhedspolitis overvågning i perioden op til 1. Verdenskrig.⁵⁵ Ethvert over-

*Justitsminister
Thune Jacobsen
blev beskyldt for at
være tyskernes
håndlanger. Her et
af Herluf Bidstrups
postkort med kari-
katurer af: 'Mænd,
der skal afregnes
med'. Foto: Fri-
hedsmuseet*

vågningsinitiativ var derfor en nøje afvejning af fordele og ulemper, og i månederne efter den 22. juni 1941 var politiet overbebyrdet med arbejde og måtte nødvendigvis prioritere sin arbejdsindsats.

En anden forklaring på den uprofessionelle overvågning er formentlig, at

politiet lige pludselig skulle føre kontrol med et meget stort antal mennesker. Politiet havde overvåget folk før, men aldrig i så stor skala. Besættelsesårene var derfor en formativ periode for politiets efterretningsvirksomhed, hvor det prøvede sig frem for at høste de nødvendige erfaringer. Det var i øvrigt ikke kun i Danmark. I en anden artikel har jeg vist, at på den anden side af Øresund havde det svenske sikkerhedspoliti tilsvarende problemer med overvågning under krigen.⁵⁶

En tredje mulig forklaring kan være, at politiet bevidst forsøgte at forhindre tilfangetagelsen af kommunisterne, som Thune Jacobsen hævdede efter befrielsen.⁵⁷ Det er formentlig rigtigt, at enkelte betjente gik imod de officielle ordrer og undlod at gøre deres arbejde. Det indtryk havde politimedderen Rudolf Christiansen, "Hestetyven", også. I november 1942 indleverede han et brev til Thune Jacobsen, hvor han påpegede, at: "Det maa anses for givet, at enkelte Personer indenfor det danske Politi" advarede kommunisterne, når de skulle anholdes.⁵⁸ Det høje antal anholdelser vidner dog om, at advarslerne må have været begrænset. Det virker også usandsynligt, at politiet alene for fornøjelsens skyld skulle have gennemrodet skraldespande eller have spildt deres søndage på at overvåge kommunistkonerne. Besættelsesmagten modtog eftersøgningsrapporterne, så politiet har været nødt til at virke engageret, men tyskerne har næppe forventet, at politiet gik på skraldespandsjagt. Det peger på, at de danske myndigheder var lige så interesserede i at slippe af med kommunisterne som tyskerne.

Selv om de danske kommunister reelt var en langt mindre trussel, end de gav udtryk for, var de en torn i øjet på de systembærende partier, ikke mindst Socialdemokratiet, som også bejlede til arbejderklassen. Socialdemokraterne så kommunisterne som en sikkerhedspolitisk trussel og som: "terrorister", og det så de som deres pligt at slå hårdt til mod dem.⁵⁹ Som den socialdemokratiske chefidéolog Hartvig Frisch skrev i *Pest over Europa*, måtte Socialdemokratiet: "hævde Statens Ret og Pligt til at forsvare Demokratiet med de givne Magtmidler over for aaben Vold og Terror".⁶⁰ Rigsadvokaten sluttede op om den analyse og spurgte retorisk i 1935, da politikerne diskuterede, om politiet skulle have tilladelse til at aflytte telefonsamtaler uden retskendelse: "Hvorfor ikke benytte de nødvendige Midler overfor Spioner og Kommuniste, der bruger alle Kneb?"⁶¹ I december 1939 drøftede danske politikere da også at forbyde DKP, men statsminister Stauning afviste det, fordi kommunisterne havde begrænset opbakning blandt befolkningen, og han ville ikke gøre dem til martyrer.⁶²

‘Værdiløst Hø’

Kommunistsagerne viser, at kommunikationsovervågningen ikke var succesfuld ud fra et sikkerhedspolitisk synspunkt. Kommunisterne traf i vid udstrækning deres forholdsregler, når de talte i telefon eller sendte telegrammer og breve. Som Aksel Larsen forklarede fra talerstolen i Folketinget i 1939, var kommunisterne vant til at blive aflyttet og have: “hostende og harkende Politimænd i Telefonen”.⁶³ Kommunisterne havde også flere gange fået syn for sagn for, at politiet overvågede dem. Eksempelvis glemte P&T en dag at fjerne den lille fane på telegrammet til *Arbejderbladet*, som telegrafstationerne pla-

*Illusionens mester
Aksel Larsen for-
klædt med briller
og overskæg til
brug for falsk legi-
timationskort.
Foto: Frihedsmu-
seet*

cerede på telegrammet, inden det blev sendt til kontrol. Så da *Arbejderbladets* redaktør modtog telegrammet, ringede han til P&T for at få en forklaring på, hvorfor han blev overvåget.⁶⁴ Som Torben Jano har vist, tilbageholdt P&T også telegrammer fra kommunisterne under Sømandsstrejken i Esbjerg i 1934, men det fandt de hurtigt ud af og indgav en klage.⁶⁵

Det virker heller ikke, som om politiet forventede resultater. Siden 1934 havde politiet overvåget flere ledende kommunister og kommunistiske organisationers telegrammer og telefonsamtaler på P&T's net.⁶⁶ Men i februar 1940 konkluderede Eivind Larsen, som på det tidspunkt var chef for Opdagelsespolitiet, at overvågningen ikke hidtil havde givet nogen resultater, fordi de overvågede personer vidste, de blev overvåget og derfor undlod at sende fortrolige meddelelser med telegrafene og telefonen. Den samme opfattelse havde P&T, som foretog overvågningen for politiet. Eivind Larsen mente dog stadig, at overvågningen skulle fortsætte.⁶⁷

En indikator på, at politiet ikke forventede resultater, findes i overvågningen af journalisten Ole Kiilerich. Politiet aflyttede hans telefon uden retskendelse igennem Telegrafcensuren og af to samtaler, som hans kone førte i januar 1943, fremgik det, at Ole Kiilerich var flygtet til Sverige, og at han havde fået trykt en fødselsdagshilsen til konen i *Svenska Dagbladet*. Politiet fandt hilsenen i avisen, og konen udleverede efterfølgende et postkort, som manden havde sendt fra Göteborg. Politiets tekniske afdeling sammenlignede håndskriften på postkortet med Ole Kiilerichs underskrift på mandtalslisten og konkluderede, at håndskrifterne var identiske, så Kiilerich måtte være rejst til Sverige.⁶⁸ Den konklusion kunne have været afslutningen på den sag, men politiet troede ikke på overvågningen og besluttede i stedet at forfølge sagen yderligere. Den 20. januar fik politiet byrettens tilladelse til at overvåge Kiilerich-familiens post, telegrammer og telefon.⁶⁹ Og i begyndelsen af februar begyndte politiet at overvåge en lejlighed på Vesterbrogade i København, fordi politiet havde fået en anonym anmeldelse om, at Ole Kiilerich befandt sig der. Det gjorde han dog ikke. Han var netop flygtet til Sverige, og kvinden, der boede i lejligheden, var tysker.⁷⁰

Som departementschef Eivind Larsen påpegede, var kommunisterne svære at fange, fordi de var mere: "snedige end noget andet Parti".⁷¹ Så måske overvurderede politiet kommunisternes snedighed, så når der rent faktisk var noget af interesse i samtalerne, afskrev politiet det som kommunisternes forsøg på at vildlede politiet. Det kan forklare, hvorfor politiet valgte at aflytte Aksel Larsens familie og venner, efter politiet fandt et brev, hvor der stod, at de ikke længere ville benytte telefonen. Den manglende forventning til udbyttet af overvågningen kan også forklare, hvorfor politiets fysiske overvågning til tider virker halvhjertet, selv om det som nævnt formentlig også var

et ressource- og erfaringspørgsmål. Men kommunisterne var dog ikke nødvendigvis særligt snedige. Aksel Larsen mente eksempelvis, at det var nok at anlægge et sort fuldskæg og et falsk ar over højre øje som forklædning, da han gik under jorden i 1941. Flere danskere genkendte hurtigt den eftersøgte kommunistleder på gaden i København og anmeldte ham til politiet.⁷²

I Justitsministeriet mente de heller ikke, at Telegrafcensurens aflytninger af blandt andre Aksel Larsens telefon indbragte noget af: "væsentlig Interesse" for justitsmyndighederne.⁷³ Den holdning delte de også i Udenrigsministeriet. På et møde i Udenrigsministeriet i januar 1942 med blandt andre udenrigsminister Erik Scavenius, minister for offentlige arbejder Gunnar Larsen, justitsminister Thune Jacobsen og Eivind Larsen, ville Scavenius have stoppet de indenlandske aflytninger, som Telegrafcensuren foretog. På det tidspunkt var der otte aflytningsborde, som blev brugt til at aflytte indenlandske samtaler.⁷⁴ Overvågningen var meget omfattende, og alle risikerede at blive aflyttet. Når telefonaflytterne ikke var i gang med at aflytte en samtale fra aflytningslisterne, koblede de sig nemlig på en tilfældig samtale og aflyttede den.⁷⁵ Erik Scavenius påpegede, at overvågningen var: "uværdig og ubehagelig", fordi den gav politiet alt for mange private oplysninger, og da den alligevel ikke indbragte resultater til Sikkerhedspolitiet, kunne den lige så godt afvikles. Men Eivind Larsen var: "meget i mod" at nedlægge overvågningen. Selv om han karakteriserede aflytningsreferaterne som: "nærmest værdiløst Hø", kunne der i samtalerne være oplysninger, som Sikkerhedspolitiet kunne bruge, selv om oplysningerne virkede ligegyldige. Det er dog sigende i den sammenhæng, at Eivind Larsen ikke kunne komme i tanke om et eneste tilfælde, hvor Telegrafcensurens masseovervågning på P&T's net rent faktisk havde virket. Så han nævnte i stedet, hvordan politiet tidligere på måneden havde fanget kommunisten Ib Nørlund på grund af en af de kommunistaflytninger, som politiet foretog på KTAS' net. Politiet havde igennem en aflyttet samtale fået nys om, at Ib Nørlund ville besøge sit barn på en jødisk vens adresse i anledning af barnets 1-års fødselsdag den 4. januar 1942. Så politiet anholdt ham på vennens adresse. Mødedeltagerne accepterede Eivind Larsens argument og besluttede at fortsætte den omfattende indenlandske overvågning.⁷⁶

I dette tilfælde var det altså en succesfuld aflytning af en enkelt kommunist, der kom til legitimere generel udifferentieret masseovervågning, der generelt var enighed om ikke virkede og ikke beskyttede statens sikkerhed. Der er imidlertid noget, som tyder på, at Eivind Larsen opdigtede den succesfulde aflytning for at overbevise de tre ministre om at fortsætte overvågningen. I politiets indberetninger om anholdelsen af Ib Nørlund står der hverken, at anholdelsen skyldtes en aflytning, eller at han blev anholdt hos en jødisk ven.

Der står derimod, at politiet på datterens fødselsdag mødte talstærkt op på Ib Nørlunds svigerforældres adresse kl. 20.55, hvor de fandt og anholdt Nørlund.⁷⁷ Politiet havde længe været opmærksomme på, at hustruen næsten altid var hos sin familie, så de har haft al grund til at lede efter Nørlund hos hendes familie, ikke mindst på hans datters fødselsdag.⁷⁸

I øvrigt registrerede politiet ofte familiefødselsdage i dets navnekartoteker, og politiet benyttede flere gange strategien med at møde op til en fødselsdag for at pågribe kommunisterne. Ved Holger Vivekes datters fødselsdag den 16. april 1942 opsøgte politiet lejligheden om aftenen kl. 22.15, men han var der ikke. Til konens fødselsdag den 23. juli overvågede politiet i stedet ejendommen hele dagen, men også uden held.⁷⁹ Politiet overvågede også boligen til Harald Ferdinand Nielsen på hans datters fødselsdag.⁸⁰ Til Carl David Laursen Heigaards fødselsdag den 4. juli 1942 holdt politiet hans hus under observation.⁸¹ Både til Aksel Kjerulf Nielsens datters fødselsdag i maj 1943 og til hustruens fødselsdag i august overvågede politiet familien, men Aksel Kjerulff gik heller ikke i fælden.⁸² Politiet overvågede også hans post, men en postekspedient på Nørrebro Postkontor kom ved en fejl til at fortælle Kjerulfs logivært, at Kjerulfs post blev overvåget.⁸³ Desuden var Kjerulf vant til at undgå overvågning. Ifølge en politirapport fra 1921 underviste han allerede

I juni 1942 forsøgte seks interne-rede kommunister af flygte fra Horse-rødlejren igennem en tunnel under hegnet. Kun Ib Nørlund og Eigil Larsen undslap. Foto: Frihedsmu-seet

den gang andre kommunister i at bruge: "et Kodesystem, efter hvilket der skal kunne føres Telefonsamtaler ved Enstavelsesord".⁸⁴ Rygterne om Nørlands arrestation hos svigerforældrene på datterens fødselsdag var formentlig også allerede udbredt blandt kommunisterne, så de havde givetvis ikke tænkt sig at gå i samme fælde. Kommunisterne glemte heller ikke episoden. Efter krigen kaldte kommunisten og landsretsdommeren Carl Madsen anholdelsen for en: "politifidus så tarvelig at man ikke begriber, at selv politiet ikke følte sig for god til at bringe den i anvendelse".⁸⁵

Ib Nørlund blev interneret i Horserød, men den 9. juni 1942 lykkedes det ham at flygte fra lejren igennem en hemmelig underjordisk tunnel.⁸⁶ Politiet kunne så starte forfra med overvågningen, og ikke overraskende slog betjentene vejen forbi svigerfamilien igen, hvor han dog ikke var.⁸⁷ Den sidste anmærkning er fra den 9. september 1942 og lyder: "Fra Eftersøgningsholdet har der jævnligt været foretaget Observation ved Bopælen og andre Steder, hvor det kunde tænkes, at undvegne Ib Nørlund vilde søge Forbindelse med Hustruen og Familien, ligesom Hustruen gentagne Gange har været skygget, men alt hidtil uden Resultat".⁸⁸ Politiet fangede ikke Ib Nørlund igen, men det gjorde Gestapo i januar 1945, hvorpå der fulgte flere forhør med tortur.⁸⁹

Konklusion

Denne artikel har undersøgt et underbelyst aspekt af det danske politis overvågning af kommunisterne under besættelsen med fokus på de konkrete praksisser. Ved at analysere politiets brug af fysisk overvågning, telefonaflytninger, telegramkontrol og brevkontrol fremgår det, at overvågningen var omfattende, men sjældent førte til anholdelser. Artiklen underbygger Jørgen Grønvald Laustsens vurdering af, at overvågningen af partiformand Aksel Larsens hustru var præget af lemfældighed, og artiklen viser, at dette var et generelt problem i politiets overvågning af kommunisterne. Begrænsede ressourcer og overbebyrdning gjorde overvågningen tilfældig og ineffektiv. Desuden manglede politiet erfaring med at overvåge så mange mennesker samtidigt. Politiet havde ganske vist overvåget kommunisterne tidligere og med de samme metoder, hvilket Torben Jano har vist, men slet ikke i samme omfang. Krigsårene blev derfor en formativ periode for efterretningsarbejde, og erfaringerne kom til at danne grundlag for den mere systematiske overvågning under Den kolde krig, som PET-kommissionen senere har dokumenteret.

Et særligt interessant aspekt ved kildematerialet er dets paradoksale karakter. Selv om man kunne forvente, at politiet ville overdrive sin egen effektivitet for at demonstrere handlekraft over for besættelsesmagten, er tendensen det modsatte, og rapportererne afslører ofte utilsigtet politiets mangler og overvåg-

ningens begrænsede effekt som efterforskningsredskab. Det materiale, der oprindeligt var tiltænkt som dokumentation for politiets succes, giver dermed indsigt i de strukturelle og metodiske problemer, der hæmmede efterforskningen.

Artiklen argumenterer også for, at overvågningen tjente andre formål end blot at anholde kommunisterne, og at de blev påskuddet og legitimeringsgrundlaget for en langt bredere og mere generel masseovervågning, hvor alle danskere var potentielle mål. Masseovervågningen under besættelsen skal derfor forstås som mere end blot et forsvar mod kommunismen – den var en del af en transformation af forholdet mellem stat og borgere, der havde langvarige konsekvenser for det danske samfund.

Noter

1. Jill Hills: "What's New? War, Censorship and Global Transmission: From the Telegraph to the Internet", *International Communication Gazette*, 2006, s. 196-199.
2. Christopher Andrew: *Secret Service: The Making of The British Intelligence Community*, Trafalgar Square 1986, s. 33, 175-177, 192.
3. Torben Jano: "På sporet af kommunisterne: Politiets overvågning af DKP 1932-1941", *Arbejderhistorie* 1/1996, s. 1-20.
4. Regin Schmidt & Leif Aamand: PET-Kommissionen. Bind 6: *PET's overvågning af Danmarks Kommunistiske Parti 1945-1989*, København 2009.
5. Kurt Jacobsen: *Aksel Larsen*, København 2010, s. 263.
6. Jørgen Grønvald Laustsen: *Medløbere og Modløbere: DKP, besættelsen og illegaliteten*, København 2007, s. 98-103.
7. Thune Jacobsen: *Paa en Uriaspost*, København 1946, s. 133.
8. Børge Houmann: *Kommunist under besættelsen*, København 1994, s. 22.
9. Henrik Stevnsborg: *Politiet 1938-1947: Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*, København 1992, s. 162-165.
10. Jacob Vrist Nielsen: *Truslen mod Demokratiet: Teleovervågning i Danmark 1916-1945*, upubliceret ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2021, s. 258-259.
11. Ministeriet for offentlige Arbejder og P&T til samtlige Postmestre, Bestyreren af Statstelefonkontoret og samtlige Telegrafbestyrere 5.9.1939; Rigspolitichefen til Justitsministeriet 27.10.1939, i JMT 3. K. 1939/1896, RA; Oversigt over den hidtil skete Udvikling i Sikkerhedspoliets Organisation 19.10.1939; i RPCH FJ 81 9e1, RA.
12. Politidirektøren i København til justitsministeriet 22.9.1939, i JMT 3. K. 1939/1896, RA.
13. Notat 31.10.1939; Rigspolitichefen til Justitsministeriet 27.10.1939, i JMT 3. K. 1939/1896, RA; Jf. Henrik Stevnsborg: *Politiet 1938-1947: Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*, København, 1992, s. 162.
14. Referat 16.12.1939, i JMT 3. K. 1939/1896, RA.
15. Stevnsborg, 1992, op.cit., s. 316-317.
16. Jørgen Laustsen: *Mellem hammer, segl og hagekors: DKP og myten om den lånte tid*, Odense 2003, s. 82.
17. Henning Koch: *Demokrati – slå till*, København 1994, s. 263.
18. Stevnsborg, 1992, op.cit., s. 319.
19. Se f.eks. JMT til Statsadvokaten 29.10.1941, i Statsadvokaten for særlige Anliggender (SSA). DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Mücke, Wilhelm Louis Carl; JMT til SSA, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Møller, Alvida Marie Louise 14.10.1941, RA.

20. Laustsen, 2003, op.cit., s. 86.
21. Stevnsborg, 1992, op.cit., 331.
22. Notits af Kanstein 25.7.1942, i Den parlamentariske kommission (PK) VII. Aktstykker I. Bilag 86, s. 499; Justitsministeriets redegørelse for statsadvokatens virksomhed i tiden fra sommeren 1942 til 29. august 1943, i PK VII. Aktstykker I. Bilag 47; Notits af 20. oktober, PK VII. Aktstykker 2. Bilag 271; Stevnsborg, 1992, op.cit., s. 331.
23. SSA. Navnekort til DK-Sager 1941-43, RA; SSA. DK-Sager 1941-43, RA.
24. Forkortet referat af de stenografiske afhøringer, PK VII, Bilagsmappe 2, bilag 261.
25. "Larsen, Aksel", i SSA. Navnekort til DK-Sager 1941-43, RA.
26. Laustsen, 2007, op.cit., s. 99-100.
27. Rapport 16.7.1941 med kontinuationer, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA; Laustsen, 2007, op.cit., s. 100-101.
28. Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets 9. Afdeling 13.10.1941 m.fl., i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
29. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 22.10.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
30. Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets 8. Afdeling 24.10.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
31. Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets 9. Afdeling 26.1.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
32. Sikkerhedspolitiet. Rapport 15.10.1941; Udskrift af Retsbogens for Københavns Byrets 8. Afdeling 21.10.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
33. Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets 8. Afdeling 23.10.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
34. Kendelse. Københavns Byrets 8. Afdeling 24.10.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
35. Udskrift af Retsbogen for Københavns Byrets 9. Afdeling 9.7.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
36. Brev 30.1.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
37. Jacobsen, 2010, op.cit., s. 263-264.
38. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 6.11.1943, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA; SSA til JMT 6.11.1942, PK VII. Aktstykker 2. Bilag 295, s. 1198.
39. Læg "Aksel Larsen", i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
40. Rigspolitichefen. Sikkerhedspolitiet. Rapport 20.11.1942, 23.11.1942 & 4.12.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
41. Se f.eks. breve vedrørende Jørgen Ib Nørlund, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Nørlund, Ib, RA
42. JMT's redegørelse for Administrationen af Kommunistloven, i PK VII. Aktstykker I. Bilag 47, afsnit IV, s. 317-318.
43. Se f.eks. "Nielsen, Svend Marius"; "Francker, Knud Helge"; "Larsen, Arne Christian"; "Nørlund, Ib", SSA. Navnekartotek for DK-sager, RA.
44. "Pejsa Majew", i SSA. Protokol over eftersøgningsager. DK 1942-43, RA.
45. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 29.5.1943, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Majew, Pejsa, RA.
46. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 22.1.1943 med kontinuationer, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Majew, Pejsa, RA.
47. Pejsa Majew, Spørgeskema. Dokument 30C-10478-1; Beretning 1.9.1946. Dokument 30C-10478-2, Frihedsmuseet; Majews dagbog 17.10.1943, Yad Vashem - The World Holocaust Remembrance Center. Item Id 14218779. File Number 11115: <https://collections.yadvashem.org/en/documents/14218779>.
48. SSA. Telefonkort for DK-Sager 1941-1943, RA.
49. Gunnar Larsens dagbog 27.1.1942, i *Samarbejdets Mand*, bind. II, København

- 2015; Notits 30.1.1942, i UM 84 M.1.a., RA.
50. Jf. PK VII. Aktstykker I. Bilag 212, s. 775-776.
51. Hans navn staves dog Pejsa Majew.
52. Laustsen, 2007, op.cit., s. 103.
53. JMT's redegørelse af 5. juli 1947 for statsadvokatens virksomhed i tiden indtil august 1942, i PK VII. Aktstykker I. Bilag 46, sp. 204.
54. Regin Schmidt & Nicoline Miller: PET Kommissionen. Bind IV, *PET's virkemidler: Internationalt samarbejde, kildeføring, aflytning m.v.*, København 2009, s. 172-173.
55. Jenny Langkjaer: *Övervakning för rikets säkerhet: Svensk säkerhetspolisiär övervakning av utländska personer och inbemska politisk aktivitet, 1885-1922*, Upubliceret ph.d.-afhandling, Stockholm, 2011, s. 85.
56. Jacob Vrist Nielsen: "Skæg og blå briller i Nordens Casablanca. Det svenske sikkerhedspolitis overvågning af Ebbe Munck i Stockholm under 2. Verdenskrig", *Historisk Tidsskrift*, 124(2), 2024, s. 361-388.
57. Jacobsen, 1946, op.cit., s. 133.
58. Christiansen til Thune Jacobsen 30.11.1942, PK VII. Aktstykker I. Bilag 224, s. 806.
59. Ministermøde 17.4.1934, i Kaarsted (red.): *Ministermødeprotokol 1933-40*; "Kommunistisk Terror i Esbjerg", i *Social-Demokraten* 18.4.1934; Koch, 1994, op.cit., s. 128.
60. Citeret efter Koch, 1994, op.cit., s. 128.
61. Referat 3.9.1935, i Rigsadvokaten 877/34, RA.
62. Laustsen, 2007, op.cit., s. 67.
63. Aksel Larsen 12.5.1939, i Rigsdagstidende. Folketinget. Overordentlig Samling 1939, s. 507; Kladde til Martin Nielsens erindringer, s. 17, Arbejdermuseets Arkiv og Bibliotek.
64. Referat 7.2.1940, i JMT 3. K. 1939/1896, RA.
65. Jano, 1996, op.cit., note 59.
66. Jf. Stevnsborg, 1992, op.cit., s. 79; Nielsen, 2021, op.cit., s. 129.
67. Ref. 7.2.1940, JMT 3.k. 1939/1896, RA.
68. Rapport 2.1.1943 med continuationer, i SSA. DK-Sager 1941-43 O-Ø. S Sagen på Svendsen, Ole Gerhard Kiilerich, RA.
69. Udskrift af Dombogen for Københavns Byret 10. Afdeling 20.1.1943, i SSA. DK-Sager 1941-43 O-Ø. Sagen på Svendsen, Ole Gerhard Kiilerich, RA.
70. Rapport 6.3.1943 med continuationer, i SSA. DK-Sager 1941-43 O-Ø. Sagen på Svendsen, Ole Gerhard Kiilerich, RA.
71. Gunnar Larsens dagbog 27.1.1942.
72. Afdeling AS. Notits 29.8.1941; Københavns Opdagelsespoliti. Notits 2.9.1941, i SSA. DK-Sager 1941-43. Aksel Larsens sag, RA.
73. Referat, i JMT 3. K. 1939/1896, RA.
74. Telefoncensuren, i P&T. Udlandspostkontrol 1940-1945, Enigma: Museum for post, tele og kommunikation.
75. "Telegrafcensuren", fortrolig redegørelse 16.9.1943, i Ministeriet for offentlige Arbejder. Telefonsager 50 500 1, RA.
76. Gunnar Larsens dagbog 27.1.1942.
77. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 4.1.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Nørlund, Ib, RA.
78. Københavns Opdagelsespoliti. Rapport 16.12.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Nørlund, Ib, RA.
79. "Viveke, Holger", SSA. Navnekartotek for DK-sager, RA.
80. "Nielsen, Harald Ferdinand", SSA. Navnekartotek for DK-sager, RA.
81. Heigaard, Carl David Laursen", SSA. Navnekartotek for DK-sager, RA.
82. "Kjerulff, Aksel", i SSA. DK-Sager 1941-43. Navnekartotek, RA.

83. Notits 12.9.1942, i SSA. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Nielsen, Aksel Kjerulff, RA.
84. Rapport fra Opdagelsespolitiet 27.8.1921, i PET. Kommunistiske aktiviteter (1918-1950), RA.
85. Carl Madsen: *Vi skrev loven: Fire og tredive fortællinger af fædrelandets historie*, København, 1967, s. 279-280.
86. Leif Larsen og Thomas Clausen: *De forvarede – politiske fanger 1941-45*, København 1994, s. 79-82.
87. "Nørlund, Ib", Statsadvokaten for særlige Anliggender. Navnekartotek for DK-sager, RA.
88. Rapport 9.6.1942 med continuationer, i Statsadvokaten for særlige Anliggender. DK-Sager 1941-43 M-N. Sagen på Nørlund, Ib, RA.
89. Laustsen, Jørgen Grønvald: "Nørlund, Ib", i Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen & Aage Trommer (red.), *Gads Leksikon: Hvem var Hvem 1940-1945*, 2005.

Abstract

Jacob Vrist Nielsen: The Red Danger. Police Surveillance of Danish Communists and Their Networks 1941-1943, *Arbejderhistorie* 1, 2025, pp. 64-85.

This article examines the Danish police's surveillance of communists during the occupation years 1941-1943. Drawing on extensive archival research, it explores the methods and scope of both physical, postal, and electronic surveillance used to monitor communist networks. While the analysis highlights the limited effectiveness of these efforts, it also demonstrates how the surveillance of the communists served as a tool to expand state control over the Danish population. By analyzing previously underutilized sources, the article contributes new perspectives on a critical yet often overlooked period in Danish policing and occupation history.

Jacob Vrist Nielsen er historiker, ph.d., med fokus på overvågningshistorie, efterretningstjenester, politihistorie og militære brevdUER, særligt i første halvdel af det 20. århundrede og de to verdenskrige
jvn@cas.au.dk